

LA INFERÈNCIA DIALÈCTICO-ESPECULATIVA A LA CIÈNCIA DE LA LòGICA DE HEGEL

LLUÍS ALEGRE I BIOSCA

RESUM:

Un dels greus problemes de la *Ciència de la lògica* de Hegel ve donat per la transició o el pas d'una categoria a una altra, és a dir, per la inferència dialèctico-especulativa. Aquest article pretén clarificar aquesta dificultat per mitjà d'una interpretació del llenguatge natural amb què està escrita la *Ciència de la lògica*. La inferència es realitza a partir del mot ésser i la seva indeterminació inicial. Parlar del mot ésser per tal que així es manifesti el seu sentit i significat en forma de metàfora, si hom prescriu que la inferència ha de ser immanent i no ha de contenir cap altre pressupòsit que la mateixa indeterminació de l'ésser, en tant que contingut del concepte i en tan que referent de l'experiència filosòfica i científica. L'ús de la metàfora enriqueix el contingut de l'especulació hegeliana, plena de suggerències, però a la vegada compromet la seva completeness en quant a la construcció d'un sistema tancat, sense esquerdes i fissures. La nostra interpretació, a més, presenta un altra «rostre» del pensament de Hegel: la seva vulnerabilitat epistemològica, però a la vegada la seva grandesa especulativa.

SUMMARY:

One of the serious problems on Hegel's *Logics Science* is the transition between the categories (*Denkbestimmungen*), that is, the speculative-dialectical inference. This essay tries to clarify this difficulty by means of a natural language interpretation, with which the *Logics Science* is written. This inference is carried out from the word being and its indetermination. Speaking about being to expose its meaning and sig-

nificance as a form of logical and systematical construction involves the use of the metaphor, if one sets that the inference or the transition between the categories has to be immanent and must not include any other presupposition apart from the indetermination of the being itself, as concept content and as reference of the philosophical and scientific experience. The use of the metaphor enriches the contents of hegelian speculation, full of suggestions, but at the same time its logic perfection becomes liable, by means of the construction of a system without cracks. Our interpretation, moreover, shows another face of Hegel's thought: its epistemological vulnerability, but at the same time its speculative greatness.

INTRODUCCIÓ

Un dels problemes de la *Ciencia de la lógica*² està relacionat amb el tema de les transicions o traspassos d'una categoria (*Denkbestimmungen*) a una altra. És a dir, es tracta del problema de la inferència lògica o dialèctico-especulativa. ¿Quins són els pressupòsits que determinen el pas d'una categoria a una altra? Justament aquest article pretén clarificar aquesta qüestió, debatuda per la literatura crítica². Diferents crítics remarquen la importància de la utilització del llenguatge natural en l'obra hegeliana³ i les conseqüències «negatives» del seu ús: ambigüïtat, confusió, metafòrització del discurs⁴. ¿Però, de quina altra manera podríem explicar, explanar l'ésser, si no és d'una manera metafòrica, comparativa? L'ús sistemàtic de la noció de superació (*Aufhebung*) i d'altres substantius, verbs i expressions modals corroboren la nostra tesi

1. Utilitzo els següents abreujaments:

WdL = *Wissenschaft der Logik* (Ciència de la lògica).

EphW = *Ezyklopädie philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* (1830) (*Enciclopèdia de les ciències filosòfiques en compendi* (1830).

PhG = *Phänomenologie des Geistes* (*Fenomenologia de l'esperit*).

2. HANS LENK en tot crític estableix que la relació contradictòria entre l'ésser i el no-res no pot ser la base d'una inferència lògica; afirmar que ésser i no-res són en l'esdevenir —continua LENK— és una manera de parlar metafòrica. Els traspassos i les transicions no estan justificats, hi ha contradiccions, importants llacunes, fins i tot errors semàntics d'interpretació. V. HANS LENK, *Kritik der logischen Konstanten. Philosophische Begründungen der Urteilsformen von Idealismus bis zur Gegenwart*, WALTER DE GRUYTER, Berlin, 1968, pp. 376 i ss.

3. «Las determinaciones de la lógica no son (...) sino el 'velo' del lenguaje, en el cual se envuelve el pensamiento». HANS GEORG GADAMER, *La dialéctica de Hegel*, Cátedra, Madrid, 1981, p. 107.

que consisteix en afirmar que la interpretació metafòrica de la *WdL* esclareix els problemes derivats de la inferència especulativa⁵.

1. El significat de la metàfora i el seu ús en l'especulació hegeliana.

Metàfora és un nom grec que prové del verb *metaferein* i significa transportar, passar una cosa d'un costat a un altre. En l'àmbit del llenguatge aquest transport significa expressar un concepte, un mot per mitjà d'un altre, també es pot afirmar que la metàfora és una comparació, molt propera a l'analogia. La metàfora ens aclareix molt sovint quelcom que no es pot expressar amb conceptes⁶. La metàfora és una comparació tàcita. Quan en *Metafísica* volem parlar de Déu, de l'ésser, de l'absolut,

TERRY PINKARD afirma que és possible aplicar la teoria dels jocs del llenguatge de WILFRED SELLERS, la determinació dels termes ve donada en virtut del moviment que emmenen a l'àmbit del joc del llenguatge: «the conceptual meaning of a term is constituted by what can be inferred from it (...) in accordance with the rules of inference the logic of language». TERRY PINKARD, «The logic of Hegel's 'Logic'», *Journal of the History of Philosophy*, Claremont, California, 1979, 17, p. 419.

JOSEF SIMON diu que per HEGEL la veu del llenguatge constitueix una experiència i el seu pensament és guiat pel fenomen de l'experiència lingüística, en comptes del principi de no-contradició. V. JOSEF SIMON, *El problema del lenguaje en Hegel (Das Problem der Sprache bei Hegel)*, Taurus, 1982, Madrid, p. 235.

4. DOMINIQUE DUBARLE assenyalava les dificultats inherents a l'ús del llenguatge natural en la *WdL*, ús que duu a «une doctrine mal clarifiée de la contradiction et de la façon dont les mots du langage peuvent bien être habilités à signifier des déterminations contradictoires». El mateix autor remarca els diferents nivells de llenguatge existents a la *WdL*: «En tout premier lieu il comporte une dualité entre la couche de ce qu'il faut dire l'analogie d'un 'langage de theorie' proprement dit et les couches du langage qui seraient les analogues de 'métalangages' divers présupposant le langage de theorie». DOMINIQUE DUBARLE, 'Logique formalisante et logique hégélienne', *Épiméthée*, P.U.F., Paris, 1968, p. 70.

5. «Die Logik Hegels kann in dieser Hinsicht als der Versuch betrachtet werden, den im gemeinden Sprachgebrauch enthaltenen Sinn und die spekulative Stellung einer jeder Denkbestimmung aufzuzeigen» (La Lògica de Hegel pot ser tractada des d'aquest punt de vista com l'intent de mostrar el sentit contingut en l'ús del llenguatge natural i el lloc especulatiu de cadascuna de les determinacions del pensar). BRUNO PUNTEL, «Darstellung, Methode und Struktur», *Hegel-Studien*, Beiheft 10, Verlag, Bonn, 1981, p. 54.

6. «Metàfora es transporte, cambio de lugar; palabra en estado de metàfora es palabra que el viento, o el Espíritu, transporta (...) *Metàfora* y *metafísica* son en el fondo y raíz una sola función: poner a las cosas más allá (*metá*), plus ultra, de su incardinación, afincamiento (...) en cosas y casos; trasladándolas aiosamente (*forá*) de una cosa a otra». DAVID GARCÍA BACCA, «Comentarios a la 'Esencia de la poesía'», a MARTIN HEIDEGGER, *Hölderlin y la esencia de la poesía*, Anthropol, Barcelona, 1991, p. 52.

hem d'apel·lar al sentit figurat, a la comparació, per tal d'expressar allò que, en principi, és inefable. Un exemple d'això el tenim amb la idea de bé de Plató, comparada per ell amb el sol⁷. L'ús de la metàfora com a element resolutiu i com a instrument cognoscitiu és fonamental en el pensament filosòfic de Hegel: la comparació constitueix el nervi del discurs especulatiu. El discurs dialèctic-especulatiu de Hegel és ric en metàfores. Al final de l'*EphW* la idea és explicada com a creativitat, autoengendrament, dinamicitat, fins i tot és comparada a una persona, és a dir, és personificada: la idea en el seu autodesplegament es gaudeix a si mateixa⁸; el concepte d'astúcia de la raó (*List der Vernunft*) utilitzat a *WdL* per tal d'expressar el fet aparentment contradictori que el racional es comuniqui o es posi en relació amb allò que se li oposa, amb la realitat efectiva empírica⁹; el concepte clau, també a la *WdL*, de superació (*Aufhebung*) per significar la síntesi entre dos enunciats o conceptes oposats¹⁰; el concepte de gènesi (*Genesis*) per significar l'elaboració especulativa de les determinacions a partir del concepte fonamental:

7. V. PLATÓ, *Diàlegs*, XI, *La República*, (Llibres V-VII), Bernat Metge, Barcelona, 1990, p. 110.

8. Das *Sich-Urteilen* der Idee in die beiden Erscheinungen (#575/6) bestimmt dieselben als *ihre* (der sich wissenden Vernunft) Manifestationen, und es vereinigt sich in ihr, daß die Natur der Sache, der Begriff, es ist, die sich fortbewegt und entwickelt, und diese Bewegung ebenso sehr die Tätigkeit des Erkennens ist, „die ewige an und für sich seiende Idee sich ewig als absoluter Geist betätigt, erzeugt und genießt». (La idea essent en i per a si eterna es realitza, s'engendra i es gaudeix com a esperit absolut). HEGEL, *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften* (1830), FELIX MEINER, Hamburg, 1991, p. 463 (12-14).

9. „Daß der Zweck sich aber in die mittelbare Beziehung mit dem Object setzt, und zwischen sich und dasselbe ein anderes Object einschleibt, kann als die *List* der Vernunft angesehen werden. Die Endlichkeit der Vernünftigkeit hat, wie bemerkt, diese Seite, daß der Zweck sich zu der Voraussetzung d.h. zur Aeusserlichkeit des Objects verhält». (Però que el fi es posi en la referència *mediata* amb l'objecte, i interposi *entre* si mateix i el propi objecte un altre objecte, es pot considerar com l'*astúcia* de la raó. La finitud de la racionalitat té, com s'ha remarcat, aquesta particularitat: que el fi es relaciona amb la pressuposició, és a dir, amb l'exteriorització de l'objecte). HEGEL, *Gesammelte Werke*, 12, *Wissenschaft der Logik*, II, *Die subjektive Logik*, Hamburg, 1981, p. 166 (1-3).

També a l'*EphW* es defineix l'astúcia de la raó amb termes semblants. V. *Op. cit.* p. 180 (23-26).

10. „*Aufheben* hat in der Sprache den gedoppelten Sinn, daß es so viel als aufbewahren, erhalten bedeutet, und so viel als aufhören lassen, ein *Ende* machen» (En alemany *superar* té un doble sentit, pel fet que, com a conservar, tan significa *mantenir* com *perir*, és a dir, *posar fi*). HEGEL, *Gesammelte Werke*, 11, *Wissenschaft der Logik*, I, *Die objektive Logik*, Hamburg, 1981, p. 58 (9-10).

l'ésser, o sigui l'esdevenir del concepte, el seu desenvolupament¹¹. I com no podia ser d'altra manera la veritat també és expressada metafòricament quan es diu que «no és sinó el fet de venir a si mateix (*Zu-sich-selbst-kommen*) a través de la negativitat i de la immediatesa»¹². La utilització continuada, sistemàtica, de les expressions adverbials, en tant que, com a, en la mesura que, més aviat (*als, indem, insofern, vielmehr*). Les expressions, pròpies del llenguatge natural: esfera, cercle, que designen un grau determinat o un conjunt de categories articulades entre si. Un seguit d'expressions que descriuen i configuren el sentit del desenvolupament dialèctico-especulatiu del concepte, de l'ésser, trets també del llenguatge popular i no pas de l'acadèmic, substantius i verbs: *Absonderung* (separació); *Aufhebung* (superació); *Auflösung* (dissolució); *Bewegung* (moviment); *Umschlag* (embolcall, doblec); *Zurückweisung* (refús, rebuig); *Zusammenhang* (connexió); *abstoßen* (repel·lir); *aufgeben* (renunciar, abandonar); (*aufheben*) superar; *auflösen sich* (disoldre's); *bleiben* (romandre); *erhalten* (mantenir, conservar); *erheben* (elevant-se); *fallen* (caure, decaure); *fliehen* (fugir, esmunyir-se); *halten* (mantenir); *hervortreten* (emergir, sobresortir); *hinaufsteigen* (pujar); *hinausgehen* (ultrapassar); *hinauskommen* (anar cap a fora); *hinaustreiben* (foragitar); *hinübergehen* (traslladar); *manifestieren* (manifestar); *übergehen* (traspasar); *überfliegen* (passar pel damunt); *überwinden* (ultrapassar); *zusammennehmen* (reunir-se, aplegar-se). Entre elles, cal destacar l'ús del mot moment (*Moment*) per expressar els diferents passos constitutius de l'activitat reflexiva, consistent en el traspàs del subjecte al predicat i del predicat al subjecte i finalment en la integració o síntesi d'aquest moviment reflexiu. Podríem dir que el traspàs d'«A a B» és el moment de la immediació o l'afirmació, el traspàs de «B a A» és el moment de la mediació o la negació, el moment dialèctic, i la síntesi suposa el moment de la negativitat, o sigui, la negació de la negació, el moment pròpiament especulatiu, el moment de la superació. D'altra banda, aquests tres moments constitueixen un raonament que es pot expressar per mitjà d'un sil·logisme.

La idea de Hegel d'incorporar el llenguatge natural a l'elaboració del pensament filosòfic es deu a la voluntat de superar els límits del llenguatge metafísico-racionalista, dominant a l'època. També a la voluntat

11. „Die dialektische Bewegung der Substanz durch die Causalität und Wechselwirkung hindurch ist daher die unmittelbare Genesis des Begriffes, durch welche sein Werden dargestellt wird». (El moviment dialèctic de la substància a través de la causalitat i de l'acció recíproca, és, per tant, la gènesi immediata del concepte, per mitjà del qual és exposat el seu esdevenir). *Op. cit.* 12, p. 11 (30-32).

12. *Op. cit.* 12, p. 251 (38-39).

d'enlairar el llenguatge alemany a nivell filosòfic, amb la voluntat de vivificar la filosofia, fer-la capaç d'expressar els trets de la nova societat que s'estava bastint a la seva època, amb les exigències de la ciència i fins i tot de la naixent tècnica. Endemés, el coneixement de la llengua per ell és molt important per a la lògica¹³ i el signe lingüístic és un mitjà explicatiu del procés especulatiu¹⁴.

2. La WdL com a ciència especulativa

¿Com podríem parlar de l'ésser, de l'absolut, per exemple, si no és a través de metàfores, de comparacions? Justament l'especulació per Hegel és la comprensió d'allò que, en principi, és inefable, equívoc, contradictori: «*L'especulatiu* consisteix en aquest element dialèctic, tal com és considerat aquí, això és, en el fet de copsar l'oposat en la seva unitat, o el positiu en el negatiu. És l'aspecte més important, però el més difícil per al pensament encara inexpert, mancat de llibertat»¹⁵. En aquest sentit la *WdL*, també la *EphW*, són ciències especulatives, i el sistema, en tant que unitat del saber, elaborat sobre la base del desplegament de l'ésser, és especulatiu. Així, hom pot considerar la *WdL* com el desplegament de l'ésser des de la seva indeterminació inicial¹⁶ fins al seu acompliment o ompliment de significació (*erfülltes Seyn*). És a dir, consisteix en un procés d'anàlisi, de crítica, de revisió dels conceptes i principis filosòfics i científics. Per mitjà d'aquesta revisió crítica portada a terme amb el metallenguatge metafòric es va construint sistemàticament l'edifici de les determinacions de l'ésser.

D'aquí que *WdL* sigui el coneixement del *logos*, de la paraula, l'explicació de l'ésser. Precisament el mètode és «la *simple referència a si mateix, que és ésser*»¹⁷. I l'explicació de l'ésser, el seu desplegament, consisteix en l'activitat reflexiva o l'especulació. Activitat reflexiva,

13. «a aquell que domina una llengua i al mateix temps coneix d'altres llengües paral·lelament a aquella, se li pot mostrar veritablement l'esperit i la formació cultural d'un poble expressat en la gramàtica del seu llenguatge. Aquestes regles i formes tenen ara un valor complet, fecund, ple de vida. En fi, a través de la gramàtica pot conèixer en general l'expressió de l'esperit, la lògica». *Op. cit.* 11, pp. 27 (38-39), 28 (1-4).

14. „im Geistigen, insofern in ihm das Analogon eines solchen Verhältnisses Statt findet, ist das *Zeichen* überhaupt, und näher die *Sprache* dafür anzusehen» (en l'esperit, en la mesura que es troba en ell l'anàleg d'una relació aital, s'ha de considerar el signe en general, i, amb més precisió, el llenguatge). *Op. cit.* 12, p. 150 (7-9).

15. *Op. cit.* 11, p. 27 (13-15).

16. «Das Seyn ist das unbestimmte Unmittelbare». *Op. cit.* 11, p. 43 (4).

17. *Op. cit.* 12, p. 252 (30-31).

metafòrica, constitutiva de la conceptualització de l'ésser, de la seva veritat en forma de sistema. Per això aquesta activitat reflexiva consisteix en omplir de contingut, en determinar el sentit de l'ésser —la paraula—, en principi indeterminada. D'altra banda, aquesta explicació o activitat reflexiva té com a finalitat exposar el saber, tenint en compte que la *WdL* consisteix en el fet de dir, d'explicar i desenvolupar el *logos*, la paraula —metafòricament parlant la llum— en la qual i per la qual es manifesta el saber.

3. *L'activitat reflexiva com a desenvolupament especulatiu metafòric*

L'activitat reflexiva a la *WdL* és una autoreflexió que adopta diferents formes, atès que elles són les successives determinacions de l'ésser, constitutives de la seva significació i del seu acompliment, i constitueixen el desplegament de les categories del pensar, les categories del coneixement, no sols filosòfic, sinó científic, car aquesta activitat reflexiva és una activitat crítica i integradora alhora. L'activitat especulativa nega els continguts, els pressupòsits elaborats a través de la història del pensament i n'estableix una síntesi superadora. És a dir, que l'activitat reflexiva, metafòrica, especulativa, ontològica, no és un desplegament abstracte, sinó que té darrera seu l'experiència del saber, que d'altra banda, s'ha exposat en la *PhG* per mitjà de les figures de la consciència. És a dir, partim d'una experiència, d'una història, que ara a la *WdL* s'explica, a saber, es diu (*legein*). En tot moment, doncs, l'activitat reflexiva, especulativa, ha de tenir present el contingut implícit al qual es refereix, per tal d'ordenar-lo i elaborar-lo d'una forma sistemàtica en ordre a comprendre la realitat efectiva i poder-la, així, transformar. Per Hegel el moment especulatiu és el més profund, és l'ànima del mètode, allò que posa de manifest l'impuls i la força de la raó imaginativa, un impuls que fa possible la creativitat, l'activitat del pensament. Aquest impuls porta al moment culminant del moviment dialèctic-especulatiu: el moment de la negativitat, definida metafòricament com: «la font més íntima de tota activitat, de tot automoviment vivent i espiritual, l'ànima dialèctica, que té tot vertader en ella mateixa»¹⁸. A través de la metàfora de la font Hegel descriu el significat de la negativitat: un acte creatiu portat a terme per la imaginació creadora o raó creativa, que tira per terra les interpretacions tendents a presentar la raó hegeliana com una raó sil·logitzadora exclusivament. Ja diu Hegel metafòricament que la negativitat és «el moment més íntim, més objectiu de la vida de l'esperit, per la qual cosa és un *subjecte, persona, lliure*»¹⁹.

18. *Op. cit.* 12, p. 246 (19-21).

19. *Ibid.* (26-27).

4. *L'activitat reflexiva en la transició de l'ésser a l'esdevenir i de l'esdevenir a l'existència.*

Tota reflexió consisteix formalment en un judici, que es pot representar mitjançant la fórmula: «A és A», que expressa una identitat. El que diu el judici és: «A (subjecte d'inhesió) és B» (predicat, subsumpció del subjecte en el predicat). En realitat el que s'esmentava era la identitat «A és A» i no obstant, aquí, «B no és A», d'aquí que la identitat contingui una diferència: «A no és B». Amb això el judici positiu ha passat a ser judici negatiu. Per tant, es presenta un conflicte, una contradicció, entre els dos judicis. Per l'enteniment raonador el conflicte no té solució. Pel pensar formal el judici per tal que sigui veritable ha d'expressar sempre la identitat: «A és A». Des d'aquesta perspectiva «A» mai assolirà la identitat amb B, C, D, sempre serà «A és no-B, no-C, no-D» (...). Cosa que donarà lloc a un judici infinit. El pensar formal cau, doncs, en un carreró sense sortida. La raó especulativa, en canvi, reflexiona sobre aquesta contradicció, sobre aquesta còpula que és i no és a la vegada, sobre la conjunció «i»: «A és no-B i no-C i no-D»²⁰. I la còpula queda determinada com la referència negativa a si mateixa. És a dir, el pensar especulatiu considera la còpula no com un pur lloc de transició, com una referència a si mateixa, negativa. La còpula és quelcom que expressa una referència entre dos extrems, i en ella els tres elements: el subjecte, el predicat i la còpula tenen la mateixa importància. Car la còpula, l'«és», en tant que referència essencial a si mateixa, l'ésser, al cap i a la fi és el que fa possible el pensar, la reflexió, el judici. Però tinguem-ho ben bé present: és la còpula en tant que referència contradictòria («és» i «no-és») entre un subjecte i un predicat el que fa possible la reflexió, l'especulació, que supera l'oposició o contradicció, gràcies a un nou concepte, que és la síntesi dels dos elements oposats. Ara bé, aquesta síntesi ha d'ésser establerta en virtut d'una resolució. ¿Qui estableix aquesta resolució? L'estableix la raó especulativa, encara que tingui en compte l'experiència filosòfica o científica. És la raó especulativa qui resol la contradicció amb una metàfora que explica el significat de l'activitat reflexiva, en tant que referència negativa entre el subjecte i el predicat. Per això s'afirma que la referència negativa entre l'ésser i el no-res és l'esdevenir. A saber, s'explica el traspàs de l'ésser al no-res i del no-res a l'ésser com un moviment que expressa la superació de la contradicció, moviment doble, que consisteix en el fet de traspasar el subjecte al predicat i el predicat al subjecte: «*L'ésser pur i el no-res pur*

20. V. FÉLIX DUQUE, *Hegel. La especulación de la indigencia*, JUAN GRANICA, Barcelona, 1990, pp. 85 i ss.

és el mateix. Allò que és la veritat no és ni l'ésser ni el no-res, sinó que és el fet que l'ésser —no que traspassi— sinó que ha traspassat a no-res, i el no-res a ésser (...). Llur veritat és, aquest *moviment* del fet de desaparèixer immediat de l'un en l'altre: *l'esdevenir*; un moviment en què ambdós són diferents, però mitjançant una diferència que s'ha dissolt igualment d'una manera immediata»²¹.

I és la metàfora, també, la que s'utilitza per a explicar el traspàs o la transició de l'ésser a l'existència (*Daseyn*): «l'abstracció del no-res no és res en absolut en i per a si, sinó tan sols en referència a l'ésser, o bé el que és el mateix, tal com s'ha manifestat, que la veritat solament és la seva unitat amb l'ésser; que la foscor tan sols és quelcom en referència a la llum, així com, viceversa, l'ésser només és quelcom en referència al no-res. Encara que hom contempla superficialment i extrínseca la referència i s'hi estintola especialment pel cantó de la diferenciació, amb tot la unitat dels elements respectius en aquest punt es comprèn essencialment com un moment i talment que cadascun només és *alguna cosa* en referència al seu altre i, amb això, és expressament a drecent el traspàs de l'ésser i del no-res a l'*existència*»²².

Fem una recapitulació. Hegel diu que si analitzem el mot ésser arribarem a la conclusió que és un no-res. En el nucli de la paraula inicial apareix ja una contradicció —una identitat i a la vegada una diferència— quan la posem en referència al no-res a través de la còpula que enllaça l'ésser i el no-res. Analitzem quin és el sentit, el significat d'aquesta referència. El judici diu l'ésser és no-res, el judici diu, explica, que l'ésser traspassa a no-res, que l'ésser en aquest traspàs, a saber en posar-se en referència al no-res, en referir-se al no-res s'anorrea, mor. I viceversa, el no-res en referir-se a l'ésser sorgeix (*Entstehen*). En definitiva, l'un desapareix en l'altre, i aquesta expressió metafòrica vol dir que cadascú és subsumit en l'altre en posar-los en referència mútua en l'activitat reflexiva: «Però atès que cadascú, ésser i no-res, és la unitat amb el seu altre, *no és*. Ells, doncs, *són* en aquesta unitat, però com a elements que desapareixen, és a dir, només com a *superats*»²³. En reflexionar sobre el nex «i», sobre la referència entre sorgir i morir, sobre el traspàs recíproc, sobre la referència negativo-positiva entre l'ésser i el no-res hom arriba a la conclusió que es tracta d'un esdevenir, d'un traspassar infinit d'una cosa a una altra: l'esdevenir, que no és altra cosa que el desplegament de l'ésser, el desplegament de les seves determinacions. Aquesta és l'activitat reflexiva duta a terme a la *WdL*, activitat metafòrica, sistemà-

21. *Op. cit.* 11, p. 44 (22-29).

22. *Op. cit.* 11, p. 53 (31-37), 54 (1-2).

23. *Op. cit.* 11, p. 56 (30-33).

tica. Per això Hegel afirma que: «La determinitat encara no s'ha deslligat de l'ésser; o més aviat ja no se'n deslligarà, car, des d'ara, el vertader que s'estableix com a fonamental és aquesta unitat del no-ésser amb l'ésser; en base a la qual es produeixen totes les altres determinacions. L'ésser d'ara endavant oposat a la determinitat ja no és el primer ésser, l'immediat»²⁴.

A mode de conclusions

L'ús continuat de la metàfora, és a dir, del llenguatge natural, com a metallenguatge lògic, per a dir l'ésser, comporta les confusions, les ambigüitats, explica les diferents redaccions en les diferents edicions de la *WdL*, explica també la difícil elaboració de la *WdL* a partir de la Lògica de Jena, les diferents redaccions de l'*EphW*, i sobretot posa en entredit el tancament absolut, la imatge de sistema tancat amb què s'ha interpretat el pensament de Hegel²⁵. El pensament de Hegel és suggestiu conceptualment, l'ús sistemàtic de la metàfora fa possible l'expressió especulativa, tot i que aquest ús és un arma de doble fil: possibilita l'enriquiment del discurs ontològic, i a la vegada el dificulta, l'obscurix²⁶.

24. *Op. cit.* 11, p. 60 (3-8).

25. Sobre el tema de les diferents redaccions i fluctuacions de la categoria realitat efectiva vegeu un interessant treball de GABRIELLA BAPTIST, «Ways and Loci of Modality. The Chapter 'Actuality' in the *Science of Logic* between its Absence in Jena and its Disappearance in Berlin», *Convegno su «The Greater Logic of Hegel»*, Loyola University, Chicago, 1988, pp. 123-138.

26. «Ante estas vacilaciones y oscuridades que yo veo en Hegel (...) no puedo sino adelantar una sospecha: a lo largo del camino lógico han ido quedando desechos sin retorno, jirones de la presuposición primitiva, velada tras la clara indeterminación inmediata del ser; restos pues lógicamente inadmisibles». FÉLIX DUQUE, *Op. cit.* p. 129.